

CÂTEVA PROBLEME CU PRIVIRE LA ADEVĂRUL ENUNȚURILOR PRESCRIPTIVE

Marțian IOVAN¹

iovanm@uvvg.ro

ABSTRACT: In this article, the author argues the need for approaching the law – legal texts – from the perspective of alethic criteria since, although they have an imperative sense, legal norms, as well as the prescriptive statements composing them, cannot circumvent the truth. Legal norms originate from certain knowledge and true experiences, which they contain subsidiarily and even in statements from legal texts. The argumentation conducted by the author evolves in the sense of demonstrating that justice, the operation of the legal system and the achievement of fairness in a society are unconditionally mediated by the finding of truth, and that they are a result of coherent and true knowledge, both necessary and sufficient.

KEYWORDS: imperative statement; legal texts; truth; demonstration; justice.

Introducere

Cunoașterea din sfera culturii juridice are ca părți principale cea obiectivă în științele juridice și cea concretizată în normele de drept (legile juridice), cutume, uzanțe, adică în propoziții imperative/prescriptive. O parte a logicienilor și teoreticienilor dreptului nu au inclus în categoria cunoștințelor juridice cu valori alethice enunțurile prescriptive, adică propozițiile normative/imperative cuprinse în textele de legi, în codurile normative, regulamente, statute, hotărâri ale autorității de stat etc. Sistemul dreptului unei comunități umane, cel cu care operează instituțiile statale, este alcătuit din norme juridice exprimate sub formă de enunțuri prescriptive.

La fel ca enunțurile din științele naturii, din științele socioumaniste, și cele din sfera științelor juridice posedă valori alethice, sunt testabile după

¹ Prof. univ. dr., Director al Centrului de Cercetări Sociale al Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad; membru al Grupului de Cercetări Multidisciplinare de Istoria Științei al DIS/CRIFST al Academiei Române.

criteriul adevărului. Altfel se prezintă enunțurile prescriptive. O parte a logicienilor, filosofilor, teoreticienilor au negat sau au eludat faptul că acestea ar avea valoare de adevăr. Enunțurile cuprinse în legi ar fi standarde la care oamenii, agenții acțiunii sociale se raportează pentru a lua decizii în privința autoreglării comportamentului propriu și a acționa în mod legitim; ar fi imperative, prescripții obligatorii de a fi respectate. Pentru că se referă la ce și cum trebuie făcut, propozițiile prescriptive nu ar avea valoare de adevăr. Cu alte cuvinte, nu poți să spui despre un ordin, o poruncă sau o comandă că sunt adevărate sau false. Conotațiile acestora semnifică imperative care vizează conformarea oamenilor.

În acest articol ne punem câteva probleme, printre care: dacă legile, normele de drept de toate felurile, ca produse ale cunoașterii umane, în special ale cunoașterii din domeniul științelor juridice, pot rămâne înafara testărilor alethice? Poate fi înțeleasă o lege oarecare, în litera și spiritul ei, înafara evaluărilor alethice? Textele legilor conțin propoziții cu semnificații și sensuri constatative, care pot fi evaluate după criteriul adevărului; oare nu adevărurile implicite sau subsidiare textelor de legi fac posibile legitimitatea aplicării și perenitatea lor? Răspunsurile la astfel de întrebări presupun efectuarea unor analize logice și gramaticale a textelor de legi, valorificarea unor informații din gnoseologie, epistemologia juridică, filosofia dreptului, teoria argumentării dar și acceptarea faptului că fiecare ramură a cunoașterii are adevăruri și criterii de evaluare a adevărului specifice. Suntem de acord cu ideea că „nu se va putea căuta un criteriu al adevărului potrivit pentru orice discurs sau pentru orice cunoaștere, că acesta va varia conform diverselor tipuri de discurs sau de cunoaștere relativ la diferite domenii de obiecte”² Ori, cunoașterea juridică și produsele ei, în special sistemul de norme juridice, posedă un specific, o identitate aparte, care necesită o abordare particulară a problematicii adevărului, implicit a criteriilor și procedurilor de verificare a adevărului și autenticității.

Cu privire la posibilitatea adevărului propozițiilor prescriptive

Norma juridică poate fi definită „ca o regulă de conduită generală și impersonală, instituită de puterea publică sau recunoscută de aceasta, a cărei respectare obligatorie este asigurată, la nevoie, de forța coercitivă

2 Vezi „*Enciclopedia de filosofie și științe umane*”, București, Editura ALL EDUCATIONAL, 2004, p. 24.

a statului „.³ Scopul în care au fost edictate normele juridice este acela de a regla comportamentele agenților acțiunii sociale (persoane fizice, grupuri sociale, organizații etc.), relațiile umane interindividuale și dintre instituții astfel încât să rezulte o ordine socială reală corespunzătoare voinței majoritare a comunității umane, ansamblului de valori și de idealuri care predomină în societate. Normele juridice au un caracter prescriptiv, general și impersonal, stabilind drepturi și obligații imperative, împuterniciri și permisiuni subiecților raporturilor juridice. În acest fel, normele juridice devin etaloane unice sau standarde care reglează comportamentele oamenilor, instituțiilor și organizațiilor existente în societate și în funcție de care astfel de comportamente urmează a fi apreciate ca licite ori ilicite.

Normele juridice conțin propoziții normative sau imperative (introduc, după caz, obligații, permisiuni, interdicții), care se aseamănă cu poruncile, ordinele sau comenzile întrucât nu admit derogări de la obligațiile și interdicțiile pe care le stipulează. Obligativitatea este o însușire a normelor juridice (cu excepția când însăși puterea de stat admite în textul legii enunțuri cu caracter de recomandări sau sub forma supletivă). În acest fel, legiuitorul se asigură în privința certitudinii că în societate se va instaura ordinea socială dorită și definită de el, de puterea politică din care se originează. Astfel, normele juridice guvernează trecerea de la starea actuală a relațiilor sociale la starea viitoare, de la ceea ce este (*Sein*) la ceea ce trebuie să fie (*Sollen*), de la modul indicativ la cel imperativ. Aici suntem de acord cu Giorgio Del Vecchio care, referindu-se la obligativitatea normelor juridice, arăta că simpla afirmație a unei stări de fapt, propozițiile de constatare nu au caracter juridic sau că modul indicativ nu există în drept iar dacă acesta este folosit în coduri sau în legi el va avea, în esență, un sens imperativ.⁴ Dar, în același timp, trebuie subliniat că toate enunțurile imperative trebuie să provină din enunțuri de constatare adevărate.

Imperativele bazate pe neadevăr, pe fals pot produce cel mai mare rău pentru comunitatea umană, pentru umanitate, în genere. Prin urmare, propozițiile normative din textele de legi ar trebui să aibă ca premisă propozițiile juridice formulate în cadrul științelor juridice; evident că aceste

3 I. Ceterchi, I. Craiovan, „Introducere în teoria generală a dreptului”, Ed. All, București, 1993, p. 38.

4 Giorgio Del Vecchio, „Lecții de filozofie juridică”, *Introducere* de Mircea Djuvara, trad. de J. Constantin Drăgan, Editura Europa Nova, pp. 206–215.

propoziții aparținătoare științei dreptului sunt verificate din punct de vedere al valorii de adevăr, fiind premise necondiționat adevărate.

Propozițiile normative (de exemplu: „Sunt izvoare ale dreptului civil legea, uzanțele și principiile generale ale dreptului”⁵, „Orice persoană care se află în curs de urmărire penală sau de judecată trebuie tratată cu respectarea demnității umane. Supunerea acesteia la tortură sau la tratamente cu cruzime, inumane ori degradante este pedepsită de lege”⁶, „Orice persoană este considerată nevinovată până la stabilirea vinovăției sale printr-o hotărâre penală definitivă”⁷ etc.) au următoarea formă de bază: în cazul în care sunt date condițiile X, atunci trebuie să aibă loc Y, altminteri se aplică sancțiunea Z. Regăsim în această formulă elementele structurii logice a normei juridice: ipoteza, dispoziția și sancțiunea. Într-o formulare mai generală, propoziția juridică are următoarea structură logică: în anumite condiții, stabilite de ordinea de drept, trebuie îndeplinit un act coercitiv anumit determinat de ordinea de drept.⁸ Deci, la fel ca și legile naturii, care exprimă relații obiective, generale, repetabile, necesare în cadrul structurilor diferitelor segmente ale materiei sau ale naturii, relații de cauzalitate, de funcționare, de evoluție etc., și normele juridice (legile juridice), implicit propozițiile juridice, exprimă relații între două elemente (de pildă: între crimă și pedeapsă, între supunere la tortură, la acte de cruzime a ființei umane și pedeapsă etc.). Dar, există deosebiri între propozițiile din științele naturii și cele imperative/ prescripțiile juridice. Primele constată, reflectă raporturi cauzale, de determinare, legi naturale, fenomene obiective etc., pe când propozițiile juridice au originea în voința legiuitorului, în mod indirect în voința segmentului majoritar al societății civile; legătura dintre elementele propoziției juridice este realizată printr-o normă stabilită de autoritatea de stat, adică printr-un act deopotrivă rațional și voluntar.

În formularea propozițiilor juridice intervine elementul copulativ *trebuie* (*Sollen*) care leagă condiția de consecință (de pildă: „Soții sunt obligați să poarte în timpul căsătoriei numele pe care le-au declarat cu ocazia căsătoriei” – C.fam, sau „În desfășurarea procesului penal trebuie să se asigure

5 „Noul Cod civil”, actualizat la 24 septembrie 2012, București, Univers Juridic, 2012, Art. 5, p. 6.

6 „Noul Cod penal și Noul Cod de procedură penală”, ediție îngrijită de conf. univ. dr. Dan Lupescu, București, Editura Univers Juridic, 2012, Art. 11(1), p. 167.

7 *Ibidem*, Art. 4 (1), p. 168.

8 H.Kelsen, „Doctrina pură a dreptului”, București, Ed.Humanitas, 2000, p. 104.

aflarea adevărului cu privire la faptele și împrejurările cauzei, precum și cu privire la persoana făptuitorului⁹), fărădelegea de consecința fărădelegii. Sensul juridic al lui *trebuie* (*Sollen*) este triplu: de obligativitate, de interdicție și de permisiune pozitivă a consecinței. Propoziția juridică spune „conform unei anumite ordini juridice, în anumite condiții, trebuie să existe o anumită consecință”.¹⁰ Copula „trebuie” acoperă atât cazul în care îndeplinirea consecinței juste este doar împluternicită sau permisă pozitiv, cât și cazul în care ea este impusă, poruncită, ordonată.

Se ridică acum întrebarea dacă propozițiile juridice prescriptive, adică acele enunțuri care prescriu obligatoriu anumite comportamente pentru agenții acțiunii sociale, care specifică ipoteza în care se aplică această conduită, precum și consecințele nerespectării acestei conduite, pot fi testate din punct de vedere al valorii de adevăr? Răspunsul la o astfel de întrebare nu poate fi altfel decât pigmentat de nuanțări. Unui răspuns tranșant că propozițiile juridice, cele care exprimă ordine, interdicții, împluterniciri, diferite imperative nu sunt nici adevărate, nici false, i s-ar putea aduce o probă contradictorie: diferite articole din Constituție, din legile organice, din alte acte normative scrise, formulate la modul indicativ. De pildă: „Cetățenii sunt egali în fața legii și a autorităților publice, fără privilegii și fără discriminări”¹¹ sau „Organele judiciare au obligația de a asigura, pe bază de probe, aflarea adevărului cu privire la faptele și împrejurările cauzei, precum și cu privire la persoana suspectului sau inculpatului”¹² sau „În materiile reglementate de prezentul cod, normele dreptului Uniunii Europene se aplică în mod prioritar, indiferent de calitatea sau statutul părților”.¹³ Ca părți (articole) preluate din textele unor legi, astfel de propoziții juridice formulează, în primul rând, scopurile dreptului ca sistem de norme general-obligatorii. Ele exprimă imperative juridice, sunt etaloane aflate pe poziția de mijloace de guvernare a oamenilor, de creare a unei ordini socio-economice, a unei discipline dezirabile în societate; sunt standarde de necontestat (dacă legile au fost promulgate și publicate) asemănătoare faptelor obiective, legilor care acționează în natură, pe care

9 „Codul de procedură penală”, Art. 3.

10 *Ibidem*, p. 105.

11 „Constituția României” actualizată și republicată în M.O. nr. 767 din 31 octombrie 2003, Art. 16.

12 *Ibidem*, Art. 5 (1), p. 166.

13 *Ibidem*, Art. 4(1), p. 6.

agenții acțiunii sociale trebuie să le preia ca atare și să le respecte. Sub acest aspect propozițiile juridice, enunțurile prescriptive nu au valoare de adevăr, nu se pretează evaluărilor alethice.

Dacă vor fi luate în sine, enunțurile de tipul celor de mai sus, sau dacă vor fi raportate la volumul de fapte, acte ale persoanelor juridice, ale oamenilor, ce s-au succedat de când normele respective au intrat în vigoare, vom putea subînțelege posibilitatea abordării valorii de adevăr a enunțurilor normative. Un text din Constituție exprimat la modul indicativ ca, de pildă, „Cetățenii români sunt egali în fața legii și a autorităților publice” exprimă o judecată de existență, o aserțiune; prin urmare, poate fi supus testelor de adevăr. Sau propoziția: „Hotărârile instanțelor penale devin executorii la data când au rămas definitive”¹⁴, exprimă legătura dintre un S logic și P logic, putându-i fi identificat gradul de corespondență cu realitatea.

Rezultă că propozițiile prescriptive pot fi abordate și în varianta lor constatativă, factuală, pentru că ele pot avea și o conotație asertivă, alături de cea imperativă. Un enunț dintr-un text normativ este ambivalent din punct de vedere logic: o dată, poate exprima ceva despre altceva (de pildă enunțul” Instanța judecă în complet de judecată, a cărei compunere este cea prevăzută de lege”¹⁵), fiind o propoziție cognitivă care posedă valoare de adevăr și, în același timp, exprimă imperative juridice, fiind o propoziție constitutivă a unui articol de lege.

Alte enunțuri prescriptive conținute în textele de legi formulate *express verbis* la modul imperativ (de pildă: „Procesul-verbal, despre efectuarea percheziției și ridicarea de obiecte și înscrisuri, trebuie să cuprindă... și următoarele mențiuni: locul, timpul și condițiile în care înscrisurile și obiectele au fost descoperite și ridicate, enumerarea și descrierea lor amănunțită, pentru a putea fi recunoscute”¹⁶) pot fi convertite în enunțuri de constatare, formulate la modul indicativ, care, evident, au valoare de adevăr. Astfel, enunțul imperativ menționat devine: „Procesele-verbale întocmite conform art.108 C.pr.pen. cuprind și următoarele mențiuni: locul, timpul și condițiile în care înscrisurile și obiectele au fost descoperite și ridicate...”. Acestui enunț i se poate stabili valoarea de adevăr.

Desigur standardele juridice, enunțurile prescriptive se pretează, în primul rând, la alte forme de evaluare decât cele alethice; de pildă, la cele

14 *Ibidem*, Art. 55° (1), p. 365.

15 „Codul de procedură penală”, Art. 292.

16 *Ibidem*, Art. 108.

după criteriul utilității (ele pot fi utile-inutile, funcționale sau nonfuncționale etc.); după criteriul legitimității (care este readus în discuție ori de câte ori legea se erodează și devine caducă); după nuanțele caracterului prescriptiv al propozițiilor normative (acestea putând exprima principii juridice, dispoziții generale, definiții, sarcini conținute în coduri, în textele de legi); după gradul de generalitate (generale, individuale, speciale, de excepție); după natura comportamentelor pe care le prescriu (pot fi onerative, prohibitive și permissive); după criteriul moralității (pot fi bune sau rele, potrivite sau nepotrivite în raport cu valorile morale). Dar nu este lipsită de importanță abordarea alethică a acestor enunțuri, mai ales dat fiind faptul că, începând cu primele coduri din istoria omenirii (Moise, Manu, Hamurabi etc.), cu primele constituții și continuând cu diferite produse curente ale legiuitorilor contemporani, avem de-a face cu inovații juridice, cu produse de cultură juridică de tip creativ, cu o „materializare” a cunoașterii juridice, a achizițiilor cognitive, explicative și argumentative, nu în ultimul rând metodologice, ale științelor juridice. În întreg acest spațiu de cunoaștere, de cultură și de creație, adevărul este o valoare și un standard care predomină, care ghidează și condiționează atât producerea normelor juridice, cât și calitatea, eficiența, aplicarea și interpretarea acestora. Prin urmare, atât elaborarea dreptului, a propozițiilor prescriptive, cât și aplicațiile practice ale acestora sunt dependente de cunoașterea juridică, de volumul de adevăruri, de acuratețea acestora, încorporate în științele dreptului.

Totodată, există posibilitatea de a aborda enunțurile imperative/prescriptive din cadrul textelor de legi, din punct de vedere al adevărului, schimbând modul verbelor, recurgând la raționamente, la conversiuni logice. Dar vom putea observa, de cele mai multe ori, că atât adevărurile enunțurilor din cadrul științelor juridice, cât și adevărurile propozițiilor juridice de opinie (prezente în cunoașterea doxatică) sau adevărurile încorporate în textele de legi sunt relative, au o valabilitate statistică-probabilistă, în cele mai multe cazuri, sunt grade de adevăr, sunt parțiale, perisabile, exprimă doar tendințe. Aceasta pentru că normele juridice (ca standarde obiective), ca și majoritatea legilor naturii, exprimă doar tendințe generale, regularități obiective în raport cu care vom putea constata unele abateri, unele excepții. Legile geneticii, privind transmiterea caracterelor de la părinți la urmași, exprimă regularități statistice, de la care există abateri; legile obiective ale pieței și economiei sau cele formulate

de științele economice exprimă, de asemenea, doar tendințe generale (de pildă: legea formării prețului în economia de piață, conform căreia acesta are la origine totalul costurilor și raporturile dintre mărimea cererii și a ofertei. Dar în viața economică reală, destul de frecvent, întâlnim abateri de la această tendință generală: vor exista tranzacții la un preț sub cost sau, dimpotrivă, la un preț speculativ, adică de zeci de ori mai mare decât costul etc.).

Legile sociale, cele economice, dar și cele juridice, reglând comportamentele oamenilor, ale persoanelor fizice și juridice – în cazul legilor juridice, care sunt întotdeauna subiective și cu un nivel individual de conștientizare, au indici de probabilitate, în ce privește forța și amplitudinea reglajului, mai diminuați, mai palizi decât în cazul legilor din științele naturii. Nu mai luăm în considerare faptul că o parte a legilor din științele naturii sunt dinamice, adică nu comportă excepții de la regulă (de pildă: legea lui Arhimede, legile mecanicii clasice, legea conservării și transformării energiei etc.). Dar, putem fi aici de acord cu G. Del Vecchio, care scria că „violarea unei legi juridice îi dă acesteia un relief mai puternic și face ca adevărul ei să fie și mai profund simțit în sensul său pur ideal”.¹⁷

Hegel a conștientizat caracteristicile comune dar și diferențele între legile naturii, cele socioeconomice și juridice – toate fiind exprimate ca adevăruri. În acest sens, el scria că „Soarele, ca și planetele, au și ele legile lor, dar ele nu le cunosc; barbarii sunt cârmuiți de instincte, de moravuri, de sentimente, dar ei nu au conștiință de acestea. Prin faptul că dreptul se instituie și că el este cunoscut, se înlătură tot accidentalul simțirii, al opiniei subiective, forma răzbunării, a milei, a egoismului, și numai astfel își dobândește dreptul determinația sa adevărată.”¹⁸ Legile de pretutindeni au un caracter obiectiv; din acțiunea lor rezultă un anumit grad de ordine în domeniul pe care îl reglează. Lipsa legilor, inclusive a celor juridice, înseamnă stare de haos, domnia întâmplării. Legile juridice reflectă cerințele legilor obiective ale naturii, societății și cunoașterii; cei care le elaborează, promulgă și aplică la cazuri concrete conștientizează determinările legilor obiective, ca adevăruri statistice – probabiliste. Prin aceasta,

17 Giorgio Del Vecchio, „*Lecții de filosofie juridică*”, Ed. Europa Nova, p. 194.

18 Hegel, G.W.F., „*Principiile filozofiei dreptului sau Elemente de drept natural și de știință a statului*”, trad. de Virgil Bogdan și Constantin Floru, București, E.A.R.S.R., 1969, p. 241.

propozițiile conținute în textele de legi au valoare de adevăr. Adevărilor lor li se asociază un sens imperativ referitor la ceea ce trebuie să facă oamenii. Dar nu numai propozițiile prescriptive pot fi supuse testelor de adevăr, ci și celelalte momente ale dreptului: elaborarea și promulgarea legilor, interpretarea normelor, aplicarea dispozițiilor juridice la cazuri concrete, perfecționarea și schimbarea sistemului de drept.¹⁹

În elaborarea și aplicarea normelor juridice este necesară asigurarea unei corespondențe firești între demersurile teoretice – științifice despre drept și realitățile sociale vizate de noua lege. Viabilitatea noii reglementări sau, dimpotrivă, o posibilă revoltă a faptelor contra legii depind de această corespondență sau concordanță a noii legi juridice cu legile obiective care guvernează societatea.²⁰

Revenind la propozițiile juridice, de pildă la propoziția: „Dacă un om nu-și restituie creditul și dobânzile aferente către bancă, averea sa va fi executată silit”, pe care le considerăm standarde juridice (imperative sau etaloane pentru comportamentul agenților practicii sociale), vom putea constata că în unele cazuri nu vor fi respectate sau că vor fi încălcate în diferite moduri, unele neprevăzute nici chiar de legiuitor. Dacă propoziția imperativă de mai sus o vom converti într-una indicativă: „acelor oameni care nu și-au restituit creditul și dobânzile aferente către bănci li s-a executat silit averea”, vom putea constata cât de relativ este adevărul ultimei, că adevărul este doar parțial, adică are un anumit grad, care ar putea fi exprimat chiar matematic dacă s-ar cunoaște întregul și totalul abaterilor într-o perioadă de timp dată.

În unele cazuri, propozițiile cognitive juridice, cele care apar în cadrul cercetărilor juridice, pot fi indecidabile sub aspect alethic într-o etapă concretă. Iar în alte cazuri, vom considera adevăruri depline, absolute chiar, definițiile din cadrul textelor de legi. Așa sunt, de pildă: „Persoana împotriva căreia s-a pus în mișcare acțiunea penală este parte în procesul penal și se numește inculpat”²¹ sau „Persoana vătămată care exercită acțiunea civilă în cadrul procesului penal se numește parte civilă”²² sau „Infrațiunea este fapta prevăzută de legea penală, săvârșită cu vinovăție, nejustificată și

19 Mihai Gheorghe, „Psihologia discursului retoric”, Focșani, Editura NEURON, 1996.

20 Vezi Mircea Djuvara, „Eseuri de filosofie a dreptului”, București, Editura Trei, 1997, pp. 118–159.

21 *Ibidem*, Art. 82, p. 179.

22 *Op. cit.*, Art. 24.

imputabilă persoanei care a săvârșit-o”.²³ Toate acestea sunt enunțuri propoziționale juridice analitice, sunt definiții nominale cărora le corespund adevăruri analitice, adevăruri de necontestat. În diferite acte normative legiutorul a acceptat anumite definiții ale conceptelor cu care se operează. Definirea termenilor juridici (de rudenie, de martor, de servitute, de parte vătămată, de inculpat etc.), indiferent de felul ei (reală, nominală, funcțională, ostensivă etc.), conferă o precizie, o claritate, o rigoare noțiunilor juridice, fapt de care va depinde înțelegerea exactă și interpretarea univocă a normelor. Definițiile conținute în textele de legi, ca adevăruri incontestabile, au în același timp un caracter normativ. Ele oferă sensurile licite ce stau la originea interpretării normelor juridice și punerii lor în practică.

Caracterul procesual al apropierii de adevăr

Pretutindeni, în toate ramurile cunoașterii, implicit în cunoașterea juridică și în practica judiciară, drumul spre adevăr este sinuos, presărat cu diferite obstacole, care pot îngreuna sau distorsiona evoluția cunoașterii fie la nivel senzorio-perceptiv, fie la nivel logico-rațional. Stă însă, în puterea inteligenței omenești depășirea oricărui fel de obstacol pentru ca ființa umană să progreseze în descoperirea adevărilor, să evolueze de la adevăruri relative către adevăruri mai profunde, mai complete, mai bine întemeiate, mai coerente și utile, incomplete, parțiale, spre adevăruri cu susținere majoritară într-o comunitate umană, întrucât au o vocație universală. În acest sens, K.R.Popper scria, cu convingere și precizie, că putem spune că „un enunț *a* s-a apropiat de adevăr mai mult decât un enunț *b* dacă și numai dacă conținutul său de adevăr a crescut fără să fi crescut și conținutul său de falsitate... nu avem de aceea, nici un motiv să fim sceptici față de ideea apropierii de adevăr sau a progresului cunoașterii. Și cu toate că putem oricând greși, în multe cazuri (în special, în cazurile testelor cruciale care decid între două teorii) avem o idee destul de limpede cu privire la faptul dacă am realizat sau nu o apropiere de adevăr.”²⁴

Desigur că și în cunoașterea juridică științifică sau în practica judiciară apropierea de adevăr este esențialmente procesuală, graduală; ea înseamnă acumulare de noi probe, de argumente, demonstrații, de dovezi fundamentale, care vin să definitiveze conținutul obiectiv al cunoașterii,

²³ *Ibidem*, Art. 15 (1).

²⁴ K.R.Popper, „*Societatea deschisă și dușmanii ei*”, vol.II, Ed. Humanitas, București, 1993, p. 416.

să mărească gradul de întemeiere și de certitudine a cunoștințelor. Așa de pildă, procesul penal care-și propune să realizeze constatarea la timp și în mod complet a faptelor ce constituie infracțiuni, astfel ca „Orice persoană care a săvârșit o infracțiune să fie pedepsită potrivit vinovăției sale și nici o persoană nevinovată să nu fie trasă la răspundere penală”²⁵, este un proces de cunoaștere, de cercetare, de descoperire, atât în cursul urmăririi penale, cât și în cursul judecății, ținând la descoperirea adevărului juridic. În *Noul Cod de procedură penală* se precizează riguros că „Organele judiciare au obligația de a asigura, pe bază de probe, aflarea adevărului cu privire la faptele și împrejurările cauzei, precum și cu privire la persoana suspectului sau inculpatului”²⁶.

Cunoașterea temeinică, depozitară a adevărului obiectiv, relevant pentru derularea procesului judiciar, este condiția *sine qua non* a realizării actului de justiție. Reconstituirea în plan mental, prin cercetarea penală sau judecătorească, prin experiențe de cunoaștere juridică, a faptelor ce constituie infracțiuni, a derulării evenimentelor efectuate de persoanele ajunse în justiție, cu împrejurările concrete care și-au lăsat amprenta asupra acestor fapte și evenimente, conduce la cunoștințe sigure, precise, tot mai complete, concordante cu realitatea obiectivă, adică la adevărul obiectiv. Caracterul cumulativ, imperfect, relativ, previzibil al adevărului, datorită eforturilor creative, de cercetare și de cunoaștere ale agenților cunoașterii juridice, se va solda cu desubiectivizarea, dezantropomorfizarea conținuturilor cognitive, juridice și cu sporirea indicilor de obiectivitate a acestora.

Progresul cunoașterii juridice înglobează operații logice de analiză și sinteză, de abstractizare și concretizare, de comparație, inducție și deducție, reconstituire în plan mental, de deconstructură și restructură, de căutări și eșecuri, de creație și anticipație etc. Pe traseu pot interveni: depistarea unor erori considerate anterior adevăruri, descoperirea și crearea unor noi adevăruri, reevaluarea cunoștințelor anterioare prin prisma ultimelor descoperiri. Noul val de rezultate în cunoașterea juridică poate a se răsfrânge activ asupra situației de plecare, care, uneori, sfârșește prin a o revizui în sensul refacerii coerenței ansamblului, poate demonstra lipsa de inspirație în alegerea unei ipoteze de cercetare, a unei strategii de cunoaștere și ne poate convinge de necesitatea proiectării unui nou parcurs în cunoaștere, a unui nou demers euristic. Există, deci, interacțiuni necesare

25 *Ibidem*, Art. 1.

26 *Ibidem*, Art. 5(1), p. 166.

și complementarități ale adevărilor relative cu adevărul absolut, ultimul fiind o aspirație a juriștilor teoreticieni și practicieni, care extrem de rar s-au împlinit în performanțe ale cunoașterii. Mai degrabă, putem crede că prin eforturile lor de a se apropia de adevăr, agenții implicați în realizarea actului de justiție (magistrați, avocați, consilieri juridici, părțile implicate în „duelul” judiciar etc.) valorifică într-un mod personal, subiectiv, cu o abilitate concretă, aserțiuni ce au valoare de adevăr relativ, iar totalul acestor aserțiuni cumulative, prin care se reconstituie selectiv, prin raportare la standardele juridice, faptele și împrejurările, raporturile dintre persoanele incriminate și factorii situaționali relevanți în elucidarea cauzei, se înscrie pe un traseu al apropierii de adevărul absolut. Astfel, fiecare adevăr obiectiv este în același timp și relativ, conținând în sine o treaptă spre atingerea adevărului absolut. Acesta din urmă reprezintă o aspirație pentru mulți oameni, pentru o generație de intelectuali sau pentru o epocă istorică; reprezintă o limită ideală a evoluției istorice a cunoașterii. Dar pentru realizarea în plan concret a justiției nu este nevoie de adevăruri absolute și eterne; sunt suficiente adevărurile relative, logice și factuale, sub forma unor dovezi sigure și convingătoare, relevante și incontestabile, necesare și suficiente.

În orice formă ar fi exprimat, în cele mai multe cazuri, adevărul va fi marcat de relativitate (aici avem în vedere în primul rând adevărurile obținute pe cale inductivă, cele specifice relatărilor empirice, cele rezultate din eforturile oamenilor de a reconstitui evenimente trecute sau structuri prezente inaccesibile observației etc.), se va corela cu probabilitatea. De fiecare dată, în cunoașterea unor acțiuni și relații sociale, vor exista grade diferite de concordanță între cunoștințe, între reprezentările cognitive și obiectele vizate de acestea. Cu alte cuvinte, există grade de adevăr cărora le corespund indici de relativitate aferenți. Cu cât gradul de adevăr al unor reprezentări referitoare la o situație și faptă infracțională va fi mai ridicat (adică va fi mai apropiat de adevărul absolut), cu atât indicele de relativitate va fi mai mic. Adevărul obiectiv și relativitatea conținutului unor aserțiuni (sau probe) sunt în raport de covarianță inversă.

În practica judiciară, de pildă în procesul civil, apropierea de adevăr până la formarea intimei convingeri a magistraților, a sentimentelor de certitudine pentru instanță, se recurge la materialul probator. Instanța, în cadrul procesului civil, examinează mai întâi admisibilitatea probelor, urmează apoi administrarea celor încuviințate, apoi analiza și aprecierea

probelor administrate. Dar, mijloacele de probă trebuie să îndeplinească următoarele condiții:

a) proba să fie legală, adică să fie respectate condițiile, dispozițiile legale pe baza cărora o probă concretă poate fi admisă;

b) proba să fie pertinentă, adică să aibă legătură cu obiectul procesului;

c) proba să fie verosimilă, adică să fie în acord cu legile naturii, cu „bunul simț”, cu mentalul colectiv, să fie coerentă în raport cu celelalte probe aparținătoare aceluiași tip și astfel să tindă spre dovedirea unor fapte trecute sau posibile;

d) proba să fie concludentă, adică să aducă o contribuție la rezolvarea cauzei date.²⁷

Demersul cognitiv al judecătorului, în exercitarea rolului său activ și creativ pentru a descoperi adevărul, pentru a realiza o reprezentare adecvată, obiectivă și completă asupra probelor aduse de părți este, în esență, de analiză și sinteză, de comparare, de reconstrucție a unei matrici axiologice, formată în experiența sa profesională, prin care desprinde ceea ce este legal, relevant și concludent în soluționarea cauzei, de reactivare a intimei sale convingeri, de cunoaștere inductivă și deductivă prin raportare în plan real și ipotetic la standardele juridice aferente cazului pe care-l are de soluționat. În etapa de deliberare, judecătorul analizează și compară probele, stabilește ierarhii, aplică teste de corespondență, de utilitate, verosimilate, de coerență, efectuează prezumțiile relative și absolute (acestea din urmă nu pot fi combătute prin nici un mijloc de probă – *juris et de jure*) pentru a se apropia cât mai mult de adevărul juridic în completitudinea lui. Luarea deciziei în privința soluționării cazului, pronunțarea justei soluții, vor putea avea loc doar pe baza unui efort de cunoaștere specializată a totalului probelor, a informațiilor relevante venite de la ambele părți pe canalele obiective impuse de procedură, dar și din mediul ședințelor în care se poartă „duelul judiciar” – toate axate fiind pe adevăr și pe respectarea supremației legii.

Dreptatea – rezultatul unei cunoașteri adevărate, coerente, necesare și suficiente

Formarea unor reprezentări veridice, complete referitoare la infractori, la faptele lor penale și împrejurările care le-au favorizat sau nu, are un caracter procesual și în cazul activităților desfășurate de organele judiciare

²⁷ Vezi V.M.Ciobanu, „Tratat teoretic și practic de procedură civilă”, Ed.Național, București, vol.II, pp.156–161.

în colaborare cu părțile, constând în procurarea, verificarea și îndosărierea dovezilor, pe baza cărora vor fi elucidate faptele și va fi soluționată cauza. Pentru descoperirea adevărului, organele judiciare trebuie să cunoască realitatea obiectivă a împrejurărilor cauzei. Această operațiune se poate realiza doar prin administrarea probelor, adică prin analiza de către organul judiciar a faptelor și a împrejurărilor faptice care configurează orice probă, în așa fel încât să se formeze o reprezentare exactă a celor petrecute. Administrarea probelor presupune ca procesul de informare a organului judiciar să se realizeze exclusiv pe baza surselor admise de lege și numai în formele prescrise în normele juridice. Administrarea probelor presupune a da eficacitate juridică aspectelor concrete cuprinse în probe, de așa natură încât să permită soluționarea cauzei.²⁸

Procesul civil și procesul penal se întemeiază pe o cunoaștere profundă, pe investigații complexe, căutări, prin care organul judiciar este obligat să ajungă la descoperirea adevărului, la o lămurire indubitabilă în privința autorului faptei infracționale, a derulării efective a acesteia, a efectelor directe și indirecte, a factorilor situaționali care au exercitat influențe asupra personalității făptuitorului, a cuplului penal infractor-victimă și a altor posibile aspecte, inclusiv psiho-sociale și culturale, care au avut implicații asupra evenimentului infracțional. Lămurirea cauzei sub toate aspectele, formarea unei reprezentări veridice și complete, obținerea de către organul de urmărire penală și de către instanța de judecată a adevărului și a sentimentului de certitudine fac necesare dovezile – ca parte a argumentării, a motivării deciziei adoptate.

În limbajul juridic, termenul de probă este polisemantic. Într-un sens larg, noțiunea de probă include în sfera ei totalul probelor, mijloacele de probă, procedeele probatorii. O conotație precisă a noțiunii este formulată în *Noul Cod de procedură penală*: „Constituie probă orice element de fapt care servește la constatarea existenței sau inexistenței unei infracțiuni, la identificarea persoanei care a săvârșit-o și la cunoașterea împrejurărilor necesare pentru justa soluționare a cauzei și care contribuie la aflarea adevărului în procesul penal”²⁹. Apoi, la același articol, se adaugă: „Probele nu au o valoare mai dinainte stabilită. Aprecierea fiecărei probe se face de organul de urmărire penală și de instanța de judecată potrivit convingerilor lor, formată în urma examinării tuturor probelor administrate și

28 Vezi „*Dicționar de drept procesul civil*”, E.S.E., București, 1983, p. 53.

29 *Op. cit.*, Art. 97 (1), p. 145.

conducându-se după conștiința lor.”³⁰ Astfel, conceptului de probă i s-au conferit un sens și o semnificație științifice, legale și logice. În accepțiunea menționată, probele au valoare operațională în cunoaștere servind formării unei imagini tot mai precise și complete privitoare la cauză, formării sentimentului de certitudine în privința gradului de adevăr încorporat în această „imagine” spre care tind atât organul de urmărire penală, cât și instanța de judecată, pentru a putea ajunge la concluzia de vinovăție sau de nevinovăție. Deci, probele sunt pași certți în extinderea cunoașterii, în formarea intimei convingeri a magistratului, prin intermediul cărora organul judiciar află adevărul. Sunt instrumente de cunoaștere, adică de apropiere treptată de adevăr. Totodată, probele reprezintă și mijlocul de dovedire a susținerilor și argumentărilor făcute de părțile implicate în procesul judiciar, în condițiile „duelului” sau contradictorialității manifestate în derularea procesului. Probele sunt utilizate, în acest caz, pentru a răspunde cererilor survenite în proces, pentru a demonstra propriile aserțiuni sau solicitări ori pentru a combate susținerile părții adverse.

Dovezile sau probele (înțelese ca fapte și împrejurări prin care se constată adevărul și se soluționează cauza) urmează a fi administrate de către organul judiciar spre a rezolva cauza. Mijloacele legale prin care probele urmează a fi administrate poartă numele de mijloace de probă. În Codul de procedură penală se stipulează că „Mijloacele de probă prin care se constată elementele de fapt ce pot servi ca probă sunt: declarațiile învinutului sau ale inculpatului, declarațiile părții vătămate, ale părții civile, și ale părții responsabile civilmente, declarațiile martorilor, înscrisurile, înregistrările audio sau video, fotografiile, mijloacele materiale de probă, constatările tehnico-științifice, constatările medico-legale și expertizele.”³¹ În alte coduri, au fost incluse diferite alte mijloace de probă: constatări la fața locului, indicii, prezumții, reconstituiri, orice mijloace neoprite de lege.

Putem deduce faptul că probele concrete sunt de o diversitate impresionantă, fiind necesară elaborarea unor taxonomii în domeniu. Există probe utilizate în acuzare sau în apărare; există probe directe și indirecte; există probe fundamentale și secundare; există probe doxatice și epistemice; există probe verbale și extraverbale; există probe preexistente și survenite; există probe reale și potențiale etc. Ceea ce trebuie accentuat este faptul

³⁰ *Idem.*

³¹ *Op. cit.*, Art. 64.

că, indiferent de felul sau forma lor (inclusiv cele materiale, nonverbale), toate mijloacele de probă servesc cunoașterii, lămuririi cazului întrucât sunt purtătoare de informații. Așa, de pildă, mijloacele materiale de probă conțin orice fel de obiecte (arma cu care a fost comisă crima, obiectele furate, obiectul care poartă amprentele digitale ale infractorului, înscrisul contrafăcut în cazul unui fals, fire de păr ale celui care a săvârșit un cambriolaj etc.), care poartă în ele informații criptice ce își așteaptă interpretării spre a le servi la aflarea adevărului și la soluționarea cauzei penale. Ori, în foarte multe cazuri, astfel de „martori muți” sunt apti să ofere informații mai exacte, mai sigure și complete decât probele verbale, implicit decât proba testimonială.

Operațiile de propunere și acumulare de probe, de admitere și administrare, de analiză, de valorificare, de concluzionare sau de extragere a efectelor juridice potrivite din probele reținute ca adevărate de către organele judiciare compun ceea ce este denumit probatoriu. În esența lui, probatoriul constituie o suită de procese cognitive, de operații cu cunoștințe verificate, subsumate unei strategii de cunoaștere, prin care este aflat adevărul în cauza penală/civilă și care intermediază negreșit adoptarea sentinței juste. Sunt de interes epistemic aici, nu atât aspectele teoretice referitoare la ce trebuie dovedit într-un proces pentru a se putea soluționa cauza sau cine trebuie să aducă aceste dovezi, cât mai ales cele ce vizează mecanismele cognitive, logice, de argumentare și demonstrare, de extragere a efectelor juridice din totalul probelor reținute ca verosimile, pertinente, concludente, coerente, suficiente și reproductibile ori de câte ori situația o va impune într-o etapă de timp rezonabilă și legală.

În loc de concluzii

În final, am putea conchide că sfera cunoașterii juridice, în general, și cea din științele dreptului, în special, sunt centrate pe adevăr. Elaborarea normelor juridice, interpretarea și perfecționarea lor, schimbările istorice care survin în dinamica sistemului de drept au la bază cunoștințe și experiențe adevărate. În instanțe se judecă fapte din trecut. De aceea, metodele și procedeele de cercetare a adevărului juridic seamănă cu cele ale istoricilor, ale oamenilor de știință care se ocupă de evenimentele din trecut. Dar juriștii, magistrații în mod special, sunt călăuziți de o strategie cognitivă specifică, întemeiată pe administrarea unui quantum de probe necesare și

suficiente. Aceasta necesită valorificarea și aplicarea logicii, epistemologiei juridice, a artei demonstrației și argumentării. Realizarea actului de justiție, prin hotărârile judecătorești, are ca fundament adevărul exprimat prin argumentare, demonstrare.

În ceea ce privește problema dacă normele juridice, propozițiile imperative au valoare de adevăr, rezultă din cele prezentate că ele provin din experiențe și cunoștințe juridice adevărate, corespunzătoare voinței politice majoritare. Înțelese ca standarde imperative legitime, menite să ghideze comportamentele oamenilor – ca cetățeni, grupuri și organizații, trece pe primul plan utilitatea, eficiența, performanța unei legi sau norme juridice, concretizate în volumul de abateri statistice de la prescripțiile stabilite. Dimensiunile alethice ale normelor juridice trec în subsidiar. Aceasta nu înseamnă că ele nu există; există în variante diferite, rezultate din schimbarea de perspectivă cognitivă, din aplicarea unor operații logice și gramaticale asupra propozițiilor cuprinse în textul normei juridice.

Împreună cu alți teoreticieni ai dreptului, putem concluziona că funcționarea adevărului în cultura juridică, în sistemul judiciar, implicit în instituirea conexiunii între „trebuie” și „este”, în elaborarea și aplicarea normelor juridice, în interpretarea și inițierea înnoirilor în drept, chiar și în educația juridică – civică sau în cultivarea dimensiunii juridice a omeneșului, depinde de adevărul textelor juridice, de concordanța textelor de legi cu adevărurile din științele juridice, socioeconomice, umaniste și din științele naturii. Aceasta pentru că adevărul juridic „are însemnate valențe de relație în constelația valorică a unui timp istoric, fiind și un Adevăr pentru libertate, Adevăr pentru justiție, Adevăr pentru demnitatea umană.”³²

32 Craiovan, Ion, „Introducere în filosofia dreptului”, București, Editura ALL BECK, 1998, p.269.